

6. Карабанова О.А. Психология семейных отношений основы семейного консультирования: Учебное пособие. -М.: "Тардарики", 2004. -С.320.
7. Эриксон. Э. Детство и общество СПб.: -Питер: 2019. -С. 448.
8. <https://psychlib.ru/mgppu/sps/sps-001.htm>
9. <https://psychoanalyse.ru/about/literatura/luchshie-knigi-po-psixooanalizu.-biografii-izvestnyix-psixooanalitikov/shpicz-rene-arpad/pervyj-god-zhizni.-rene-a.-shpicz.-u.-godfri-koblner.html>

REZYUME. Ushbu maqolada autizm sindromli bolalar va ota-ona munosabatlari komponentlarini ilmiy jihatdan o'rganilganligi tahlil qilingan. Farzandiga autizm tashxisi qo'yilgan ota-onalar tomonidan bola bilan munosabatda yaqinlik hissi, o'zaro faoliyatda birga bo'lish, bolaning bilish jarayonlarini rivojlantirishga qaratilgan qiziqishlari ortishiga yordam berish bo'yicha tavsiyalar keltirilgan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье с научной точки зрения анализируются компоненты взаимоотношений родителей и детей с синдромом аутизма. Родителям у которых ребенок диагностирован аутизм, дали рекомендации, как помочь ребенку развить чувство близости с ребенком, быть вместе в совместной деятельности, повысить интересы ребенка, направленные на развитие познавательных процессов.

SUMMARY. In this article, the components of the relationship between parents and children with autism syndrome have been analyzed from a scientific point of view. Parents whose child was diagnosed with autism gave recommendations on how to help the child to develop a sense of closeness with the child, to be together in mutual activities, and to increase the child's interests aimed at developing cognitive processes.

QADRIYATLAR NAMOYON BO'LISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

R.Y.Kurbaniyozova – mustaqil tadqiqotchi

Urganch davlat universiteti

Tayanch so'zlar: qadriyat, ijtimoiy qadriyat, individual qadriyat, subyektiv qadriyat, o'z-o'zini anglash, munosabat, hayotiy ustuvorliklar, shaxsni o'rganish metodologiyasi, markaziy e'tiqod.

Ключевые слова: ценность, социальная ценность, индивидуальная ценность, субъективная ценность, самосознание, установка, жизненные приоритеты, методология изучения личности, центральное убеждение

Key words: value, social value, individual value, subjective value, self-awareness, relationship, life priorities, personality study methodology, central belief.

Qadriyatlar muammosi har doim dolzarb va ko'p qirrali, uning psixologiyasi yordamida shaxs nima uchun shakllanganligini tahlil qilish mumkin yoki boshqacha tarzda shaxs taqdirini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida tashqi muhitning bevosita ta'sirini o'rganish mumkin. Inson qadriyatlari har doim falsafa, etika, sotsiologiya va psixologiyaning eng muhim tadqiqot obyektlaridan biri bo'lib kelgan.

Qadriyat - shaxsning asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, bu inson uchun muhim bo'lgan har qanday obyektlar, munosabatlar, tamoyillar, g'oyalarning subyektiv ahamiyatini belgilaydi. Inson ongida qadriyat o'zi haqidagi g'oyalarda, o'z-o'zini anglashda va o'ziga munosabatda bo'ladi, ya'ni u kognitiv, hissiy va baholash xususiyatlarida namoyon bo'ladi. Shu nuqtai nazardan shaxs o'zi uchun muhim ob'ektlarga, atrofda odamlarga va hokazolarga munosabat bildiradi. Ko'p jihatdan subyektiv o'zini o'zi belgilashi va o'zini o'zi tasdiqlashining psixologik xususiyatlariga bog'liq. Ushbu o'ziga xoslik psixikaning rivojlanishi uchun o'ziga xos ichki sharoitlar rolini o'ynaydi, xususan, o'z taqdirini o'zi belgilash va o'zini o'zi tasdiqlash xususiyatlari shaxsning shaxsiy tajriba orttirish jarayonida subyektiv qadriyatlarni shakllantirishning asosiy mexanizmlari hisoblanadi. Ya'ni bu ma'lum bir shaxs uchun qimmatli va ustuvor bo'lgan narsa. Qadriyatlar inson hayotida ko'p narsani anglatadi. Ular shaxsiyatning o'ziga xos skeletini tashkil qiladi, unga barcha hayotiy maqsadlar tayanadi va shaxsning tamoyillari, ustuvorliklari va xatti-harakatlarini belgilaydi. Qadriyatlar shaxs, uning ichki dunyosi va uni o'rab turgan voqelik o'rtasidagi muhim bo'g'in bo'lgan dialektik subyekt-obyekt munosabatlarida mavjud bo'lgan ijtimoiy hodisa. Har bir insonning qadriyatlar tizimi, tamoyillari va ustuvorliklari har xil bo'lishi mumkin. Turli xil qadriyatlar, ustuvorliklar va tamoyillarga ega bo'lgan odamlar bir xil muhitni boshqacha qabul qilishlari mumkin. Masalan, adolatni hamma narsadan ustun deb bilgan odam bir xil muhitda bo'lgan ko'p odamlar buholatni sezmay, munosabat bildirmaydigan adolatsizlikni darhol payqaydi. Estetikaga ahamiyat beruvchi boshqa bir kishi xuddi shu muhitdagi boshqa odamlar sezmaydigan go'zallikni darhol payqab, qadrlashi mumkin. Demak, qadriyatlar, ustuvorliklar voki tamoyillarda kuzatilavotgan bundav individual farqlar zaiflik emas, balki ijtimoiy havotni bovitib turuvchi jihatdir. Insonning qadriyatlar reytingida birinchi o'rinda turadigan qiymat uning asosiy qadriyatidir. Nazariv iihatdan, insonga barcha mumkin bo'lgan qiymatlar berilsa va

ular tartiblangan bo'lsa, odam hamma narsadan ko'ra ko'proq qadrlaydigan narsadir. Psixologiya qadriyat muammosiga falsafadan boshqacha vondashadi. Psixologiyada qadriyatning ahamiyati uning obyektiv asosga asoslangan voki vo'qligida emas, balki uning inson xatti-harakatlarida qo'llanma sifatida o'vnagan rolida. Va shuning uchun ham psixolog faqat e'tiqod sifatida qadriyatlarni qabul qiladi va bu uning uchun yetarli.

Qadriyatlar ikki tomonlama xarakterga ega:

1. Ijtimoiy - ular tarixiy jihatdan belgilanadi. Ular jamiyat tomonidan belgilanadi, u jamiyat tomonidan shakllanadi. Ijtimoiy qadriyatlar faoliyat obyekti bo'lgan narsa bilan bog'liq bo'lgan ma'lum bir qiymat sifatida belgilanadi. Muayyan shaxsning qadriyatlari ijtimoiy muhit, u mansub bo'lgan ijtimoiy guruhlarining xususiyatlari ta'siri ostida shakllanadi.

2. Individual - har bir insonning shaxsiy tajribasi bilan belgilanadigan subyektiv e'tiqod va dunyoqarashni shakllantirish uchun asosdir. Shaxsiy qadriyatlar shaxs tuzilishining eng muhim tarkibiy qismi bo'lib, ular xulq-atvorni tartibga soluvchi bo'lib xizmat qiladi va inson faoliyatining barcha sohalarida namoyon bo'ladi [1].

Har bir inson o'ziga xos qadriyatlar to'plamiga ega. Ular bolalik davrida ota-ona tarbiyasi ta'sirida shakllana boshlaydi. Ular ulg'aygan sari jamiyat ularning rivojlanishida o'z izini qoldira boshlaydi. Bola o'qituvchilardan nimanidir o'rganadi, tengdoshlaridan nimanidir oladi, ommaviy axborot vositalari va internetdan nimanidir oladi. Voyaga yetganida, ustuvorliklarning asosiy skeleti, qoida tariqasida, allaqachon shakllangan. Ammo bu uning umrining oxirigacha o'zgarmasligini anglatmaydi. Ba'zi hayotiy hodisalar insonni o'zi uchun muhim bo'lgan obyektlar va toifalar tizimini qayta ko'rib chiqishga majbur qilishi mumkin. Masalan, yomon tugaydigan zaharli, og'riqli munosabatlar sevgi kabi qadriyatning ahamiyatini pasayishiga olib kelishi mumkin. Hayotiy ustuvorliklar tizimi qanchalik uyg'un va muvozanatli bo'lsa, inson shunchalik muvaffaqiyatli va baxtli bo'ladi [3].

Qadriyatlarni o'rganishni birinchilardan bo'lib amerikalik psixolog Milton Rokich ko'rib chiqqan. U 1973-yilda shaxsni o'rganish metodologiyasini yaratdi. U yaratgan qadriyat shaxs shakllanishidagi asosiy kategoriya sifatida qaraladi [4]. M.Rokich o'z konsepsiyasida qadriyatlarini markaziy e'tiqod turi sifatida ko'rib chiqadi, ya'ni qadriyat e'tiqod tizimidagi pozitsiya. Shu bilan birga, muallifning ta'kidlashicha, qadriyatlar hayotning asosiy prinsiplaridan biridir. Shaxslar qadriyatlar tufayli o'zini

qanday tutish kerakligini va qanday holat yoki turmush tarziga loyqligini aniqlaydilar [2].

M.Rokich qadriyatlarini yo'nalishi bo'yicha **terminal** va **instrumental**ga bo'ladi.

Terminal – bu o'z-o'zidan muhim bo'lgan toifalar. Ular orasida ma'naviy kategoriyalar ham, moddiy obyektlar ham mavjud. Bularga sevgi, do'stlik, erkinlik, ijod, salomatlik, oila, martaba, qulaylik va boshqalar kiradi. Inson shu narsaga intiladi, uning atrofida uning hayotiy maqsadlari quriladi.

Instrumental - ular yakuniy natijalarga erishish vositalaridir. Ya'ni, ular o'z-o'zidan muhim emas, balki faqat hayotiy maqsadlar yo'lida vosita sifatida. Bularga

mehnatsevarlik, iroda kuchi, qat'iyatlilik, stressga chidamlilik, qiziquvchanlik, ijodkorlik kabi ijtimoiy ma'qullangan shaxsiy xususiyatlar kiradi. Odamlar ularni rivojlantirishga intilishadi, chunki ular farovon va baxtli hayotga erishishga yordam beradi [4].

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, psixologiya nuqtayi nazaridan «**qadriyat**» insonning harakatlari, istaklari va yo'nalishlariga ta'sir qiluvchi asosiy omillarni tushunish uchun muhim element hisoblanadi. Jamiyat va umuman davlatning keyingi ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy rivojlanishi insonlardagi qanday manfaatlar, qarashlar va qadriyatlar ustuvorligiga bog'liq.

Adabiyotlar

1. Горькая Ж.В. Психология ценностей. –Самара: Издательство «Самарский университет». 2014.
2. Карандашев В.Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство. СПб. 2004.
3. Ключко В.Е. Закономерности психологической познавательной деятельности: проблемы ценностей и смысла в призме трансспективного анализа. // Основы ценности психологической науки и психологии ценностей / под ред. В.В.Знакова, Г.В.Залевский. –М.: Институт психологии РАН. 2008.
4. Rokeach M. The Nature of Human Values. –N-Y.: 1973.

REZYUME. Maqolada qadriyatlar tushunchasining xususiyatlari ochib berilgan. Qadriyatlar shaxs hayotining asosiy kategoriyasi sifatida ko'rib chiqiladi. Shaxs vaziyatlarni qadriyatlar tizimi orqali qanday qabul qilishi va tashqi muhitga shundan kelib chiqib munosabatda bo'lishi haqidagi bilimlar berilgan.

РЕЗЮМЕ. В статье раскрывается характеристика понятия ценностей. Ценности рассматриваются как основная категория жизни человека. Дается знания о том, как человек воспринимает ситуации через систему ценностей и на основе этого реагирует на внешнюю среду.

SUMMARY. The article reveals the characteristics of the concept of values. Values are considered as the main category of a person's life. Knowledge is given about how a person perceives situations through the value system and reacts to the external environment based on this.

SUITSIDAL XULQ XAVFINI YUZAGA KELISHIDA DEMOGRAFIK VA GENDER MASALALARI

G.A.Qarshiboeva – *psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent*
Jizzax davlat pedagogika universiteti

Tayanch so'zlar: suitsidal xulq, xavf namoyon bo'lishi, alkohol va narkotik moddalar, ta'sir ko'rsatish, g'ayritabiiylik, voqea-hodisalar, real baho, o'zidan qoniqmaslik.

Ключевые слова: суицидальное поведение, проявления риска, алкоголь и наркотики, экспозиция, ненормальность, события, реалистическая оценка, недовольство собой.

Key words: suicidal behavior, risk manifestations, alcohol and drugs, exposure, abnormality, events, realistic assessment, dissatisfaction with oneself.

Suitsid muammosini ilmiy o'rganishda eng avvalo, suitsidentlar yoki suitsid haqida o'ylaydigan odamlar to'g'risida ma'lumot to'plash, ularning ruhiy holati va xatti-harakatlarini kuzatish, aholi orasida alkohol va giyohvand moddalarni iste'mol qilishni kamaytirish, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, yuzaga keladigan nizolarning yoshga bog'liq psixologik muammolarni aniqlash asosida bartaraf etish, shaxslar bilan ishlaydigan psixolog mutaxassislar faoliyatini takomillashtirish masalalariga ahamiyat berish zarurati ko'rinmoqda.

Suitsid muammosida ko'proq psixologik omillar – insonlarning shaxsiy xususiyatlari, qadriyatlari, ularning dunyoqarashi, e'tiqodi, ular uchun hayotning mazmuni, o'z-o'zini baholash xususiyatlarini shakllantirish zarur bo'lib, o'smirlardagi suitsid muammosining bartaraf etilishi psixologik xizmat sifatini oshirish hamda takomillashtirish yuzasidan ilmiy tadqiqotlarni chuqurlashtirishga qaratilgan yangicha nazariy yechimlarni topish imkoniyatlari yaratildi.

Shuningdek, o'smirlarning tashqi omillarga nisbatan ijtimoiy psixologik dezadaptatsiyasi oqibatida vujudga kelgan salbiy holatlar (tez xafa bo'lish, ishonchsiz, o'zini kamsituvchi, o'ta ko'ngilchan, murosasizlik, tobelik, odamlarning fikriga bog'lanib qolish) tufavli suitsidal xulqning namoyon bo'lishi asoslanib, shaxslararo munosabatni empatik tiklash va suitsidal xavf hissi faktorlarini kamaytirish maqsadida psixoprofilaktik targ'ibot-tashviqot ishlarini mentalitet xususiyatiga ko'ra ijtimoiy-psixologik aspektida olib borish zarur hisoblanadi.

E.Dyurkgeym o'z joniga qasd qilishni shaxsiy fenomen sifatida qarab, muayyan individni uni o'rab turgan olam bilan o'zaro aloqasi deb hisoblaydi. U suitsid turlarini (egoistik, anomistik, altruistik) farqlab o'tar ekan, ularda

individualizmning nisbatan ko'proq kuzatilishini ta'kidlaydi [2:496].

Ijtimoiy-iqtisodiy hayotimizda ro'y berayotgan jadal o'zgarishlar, ishlab chiqarish munosabatlarining rivojlanishi, fan-texnika taraqqiyoti, uni ilg'or yutuqlarining kundalik hayotimizga, odamlar turmush tarziga chuqur kirib borishi, urbanizatsiya bularning barchasi bugungi kun shaxsiga har qachongiga qaraganda ko'proq ham jismoniy, ham emotsional zo'riqishlar olishi, uzoq vaqt ruhiy siqilish, asabiylik holatida bo'lishi ularni har xil stresslarga beriluvchanligini oshirib yuboradi. Shuning uchun ham bugungi kunda erishayotgan olamshumul yutuqlarimiz bilan bir qatorda odamlar o'rtasida asabiy toliqishlik holatlarining ortishi, o'z joniga qasd qilish (suitsid) kabi noxush hodisalar ham kuzatilib turibdi [1:114].

O'zbekistonda suitsid muammosining ijtimoiy-psixologik jihatlarini ilk bor ilmiy tadqiq etishni boshlagan mutaxassislar guruhi a'zolari, psixologiya fanlari doktori, professorlar M.G.Davletshin, G'.B.Shoumarov, psixologiya fanlari nomzodi, dotsentlar S.A.Axundjanova, N.A.Sog'inov, Z.R.Qodirova, E.Sh.Usmanov, B.M.Umarov, F.S.Ismailova, Z.F.Kamaletdinova, tibbiyot fanlari nomzodi N.M.Xodjayeva va psixolog N.Z.Ismoilovalardan iborat edi. Ayni vaqtda ularning aksariyati fan doktorlari bo'lib, nafaqat respublikamiz, balki undan tashqarida ham ilmiy faoliyatlarini davom ettirmoqdalar [3:479].

Ma'lumki, ota-onalarning bolalarga nisbatan bo'lgan munosabati ikki asosiy xususiyat, ya'ni ota-onalik muhabbati va ijtimoiy burch nuqtayi nazaridan belgilanadi. Insonparvar jamiyatda bu xususiyatlar bir-biriga zid kelmaydi. Chunki kishini sevish unga baxt tilashdir, baxtiyorlik esa jamiyatga ko'proq foyda keltirish demakdir.